

TÜRKİYE'DE SİYASET, DEMOKRASİ ve DARBELER (Sayfa 9-20)

Erdal Kurt

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Y. Lisans Öğrencisi
erdalkurt661@gmail.com
ORCID-ID: 0009-0003-9590-6832

Öz

Ülkenin yönetim ve siyaset bunalımları baş gösterdiğinde öncelikli olarak nAnayasanın değiştirilmesi, kriz dönemlerinde akla ilk gelen şey olmaktadır. Anayasanın demokratikleşmenin önüne çıkan sorunlara kökten, hatta sihirli çözümler getireceği ümit edilir. Bunun için önce sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlar neden gösterilerek askeri ya da askeri yönetimin destek verdiği oligarşiler tarafından darbe girişimleri yapılmaya çalışılmıştır.

Devlet iktidarını kullanan hükümetler üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir etkinin parlamento dışı veya parlamenter kanalların kullanımı sonucunda garbe stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu süreçten sonra, siyasi güçler ilgilerini açıkça devlet iktidarının ele geçirilmesine yöneltmiştir. Bu hedef uğruna her araç kendiliğinden meşrulaştırılmıştır. 1960 ve 1982 darbeleri sosyal ve ekonomik sorunlar ve toplumsal şiddetlerin eyleme dönüştürülmesi sonucunda meşrulaştırularak gerçekleştirilmiştir

Anahtar Kelimeler: Siyaset Demokrasi, Darbeler.

ABSTRACT

When the country's management and political crises begin, the first thing that comes to mind in times of crisis is to change the constitution. It is hoped that the constitution will bring radical or even magical solutions to the problems that stand in the way of democratization. For this, first of all, coup attempts were tried to be made by the military or oligarchies supported by the military administration, by showing the social, political and economic problems. As a result of the use of extra-parliamentary or parliamentary channels, which have a direct or indirect effect on governments using state power, foreign strategies have begun to be developed. After this process, the political powers openly turned their attention to the seizure of state power. For the sake of this goal, every tool has been legitimized by itself. The 1960 and 1982 coups have been legitimized as a result of social and economic problems and the transformation of social violence into action.

Keywords: Politics Democracy, Coups.

1.GİRİŞ

Türk siyasi hayatında yaşanan olaylar, toplumsal yapının şekillenmesindeki her aşamada etkili bir faktör olmuştur. Osmanlı Devletinde başlayan demokrasi hareketleri bu günkü Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına vesile olmuştur. Bu süreçle birlikte olumlu ve olumsuz pek çok gelişme yaşanmış yeni bir yönetim biçimi benimsenmiştir.

Türkiye'nin günümüzde sahip olduğu siyasal kültürüne geçmişin birikimiyle gelinmiştir. Osmanlıdaki genç subayların ve jön Türklerin faaliyetleri, cumhuriyetin kuruluş aşamasındaki gençlik hareketleri, tek parti dönemi, çok partili siyasal hayat, darbeler dönemi ve 68 kuşağının siyasal hareketleri ve koalisyon hükümetlerinin istikrarsızlığına tanıklık etmiş olan Türk gençliği de toplumun bütün kesimi gibi bu tarihsel ilerlemeden etkilenmiştir.

Bu çalışmanın amacı dünden bugüne ülkemizin yaşadığı siyasi ve demokratik süreçleri incelemektir.

1.TÜRKİYE'DE SİYASET, DEMOKRASİ VE DARBE DÖNEMİ

Türkiye'de siyasetin incelenmesi için öncelikle tarihsel sürecine değinmek gerekmektedir. Türk siyasal hayatını, ilk Türk beyliklerinden günümüz Türkiye'sine kadar geçirmiş olduğu aşamaların toplamı olarak görmek mümkündür. Akademik perspektifte Türk siyasal hayatı; siyasal kuram ve çerçevelerden ideolojik unsurlara, kitle hareketlerinden düşünsel aktörlere kadar çok farklı alanlardan ele alınabilmektedir. Ancak çalışmamızın içeriği gereği Osmanlı son dönem siyasetini kuramsal unsurlarıyla ele alınarak Türk siyasal hayatının içeriğine değinilecektir. Çalışmamızın bu bölümünde Türk siyasal hayatı tarihsel süreci ve etkileriyle incelenmiş, Türkiye'de demokrasinin gelişim süreci, gençliğin ve gençliğin siyasal katılımlarının da vurgusuyla genişletilmiştir. Özellikle 68 kuşağı olarak isimlendirilen kuşağın Türkiye'de darbeler başlığı altındaki siyasi, sosyol ve ekonomik eylemleri ele alınmış ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

1.1.Türkiye'de Siyaset

Türkiye'de ilk anayasal süreçler 1876 yılında Kanuni Esasi ile başlamıştır. Padişah 2. Abdülhamit döneminde meşru monarşin iradesini parlamenter sisteme çevirme konusunda ilk adım atılmıştır. Ancak padişahın otoritesi henüz muhafaza edildiği için pratiğe dönüştürülmede sorunlar yaşanmıştır. Batının bu dönemlerde Osmanlıdan daha gelişmiş olduğu düşüncesinde olan Jön Türklerin de etkisiyle, 1889 yılında İttihat ve Terakki mensuplarının faaliyetleri doğrultusunda 1. Ve 2. Meşrutiyet dönemlerine geçilmiştir. 1908 yılında ikinci meşrutiyetin ilan edilmesi ile anayasal süreç devam edilmiş halk iradesi yönetime kazandırılmaya başlanmıştır. Padişah II. Abdülhamit'in de katılımıyla 17 Aralık 1908 yılında Meclis-i Mebusan bir araya gelmiştir. Akabinde İttihat ve Terakkiyi eleştiren gruplar da Osmanlıda boy göstermiş ve yeni cemiyet ve fırkalar oluşturulmuştur. Bu durum muhalefetin temellerini oluşturmuştur. Osmanlı Devletinde, 1908-1913 yılları arasında siyasi gruplaşmanın İslamcılık, Garpcılık,

Türkçülük ve Sosyalim etrafında şekillendiği görülmektedir(Günel, 2013:152). Osmanlı tebaası için tanıdık bir yönetim biçimi olmayan demokrasiye uyum çabalarının olduğu bu dönemde, yönetimin işleyişiyle ilgili başarısızlıklar olduğu görülmekte ve iktidar değişikliklerinin sık olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Tüm bunlara rağmen insan hakları ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde alınan kararlar neticesinde toplumda dil, din, ırk, mezhep farkı olmadan tüm insanlar için eşitlik ilkesi getirilmiş, kanunlarla belirtilen sınırlar çerçevesinde kötü muameleye son verilmiş, konut dokunulmazlığı, seyahat, toplanma ve basın özgürlüğü getirilmiştir (Günel, 2013:153). Bu gelişmelerden sonra meclisin yetkilerinin artırılması yönünde gelişmeler yaşanmıştır. Padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve kabine sisteminin Osmanlı kamu hukukuna girmesine karar verilmiştir.(Tanör, 1991:110-111). Meclis yapısının güçlenmesi beraberinde ulus-devlet politikalarının güç kazanması, toprak kayıplarının yoğun olarak yaşandığı bu dönemde bir iyileşme olarak görülmüştür. Çok uluslu bir İmparatorluk olan Osmanlı Devleti geliştirmekte olan milliyetçilik düşüncesinden etkilenmiş ve farklı uluslara mensup olan grupların ayaklanmalarına ve kendi bağımsızlıklarını istemelerine neden olmuştur. Bu durum öncelikle balkanlarda başkaldırıların oluşmasına ve Balkan Savaşları ve Trablusgarp savaşının çıkmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı genç ve dinamik olan eğitilmiş subaylarını bu bölgelerdeki olayları bastırmak için görevlendirmiştir (Öztaş, 2021:31). Balkan savaşlarında ağır bir yenilgi alan Osmanlı devleti, dönemi boyunca balkanlara yaptığı bütün yatırımı kaybetmiş ve itibarı çokça zedelenmiştir. Ülke içerisinde de kaybedilen savaşların etkisiyle sosyal, siyasi ve ekonomik bir bunalım başlamıştır. Bu süreçten sonra Türk milliyetçisi olan edebiyatçıların eserlerinde intikam ve kin duygularına bolca yer verilmiş, hem yetişkinler hem de çocuklar Türklüğün intikamını almakla görevlendirilmiştir (Öztaş, 2021:32).

1914 yılına gelindiğinde Osmanlı artık bir Dünya savaşının içine girmiştir. Birinci Dünya savaşı Osmanlı devleti için adeta bir yıkım oluşturmuştur. Askeri ve İdari yapısının dönem koşullarında bir savaş kaldıracabilecek düzeyde olmaması savaşın etkilerini her alanda en yüksek seviyede hissedilmesine neden olmuştur. Ağır bir yenilgi alan Osmanlı ordusu büyük kayıplar vermiştir. Almanya'nın kesin olarak savaşı kaybetmesi üzerine Osmanlı da müttefiki durumda mağlup sıfatını almıştır. Savaş sonrası diplomatik sürecin başlaması ile itilaf devletleriyle pek çok anlaşma yapılmıştır. 1918 yılında Mondros ateşkesiyle başlayan bu kritik sürecin etkileri ile savaş sonrasında yeni bir yönetimin kurulacak olması kaçınılmaz olmuştur.

Büyük bir savaştan hem ismen hem de hükmen mağlup olarak çıkan ülkede 23 Nisan 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM)'nin açılmasıyla yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Çoğunluğunu asker kökenli kurucuların oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti devleti askeri argümanlardan daha çok siyasi fonksiyonları kullanarak amaçlarını gerçekleştirmişlerdir(Günel, 2013:155). Milli egemenlik ve bağımsızlığı savunan bir hukuk devleti oluşturma düşüncesiyle Mustafa Kemal ve beraberindekiler 337 milletvekilinden oluşan yeni mecliste bir araya gelmişlerdir. Meclis içerisinde başlangıçta saltanat ve hilafetin korunacağı fikirleri konuşulurken sonrada cumhuriyet temelli bir ülke kurulacağı kararları, fikir ayrılıklarının oluşmasıyla birlikte meclis içerisinde iki ayrı grup oluşmasına neden olmuştur. Bu grupları Anadolu ve Rumeli müdafaa-i Hukuk Grubu ve diğerleri olarak adlandırmak mümkündür. Birinci meclis içerisinde siyasal katılımın az oluşu ve iktidar otoritesinin de baskısının etkisiyle vekillerin sınırları, temel hak ve hürriyetlerin anayasayla belirlenmesi adına 1921 Anayasası oluşturulmuştur. Meclisin yetkileri, meclis heyetinin sorumlulukları ve ülke

idaresi genel hatlarıyla anayasada belirtilmiştir. İlk icraatlar arasında saltanat ve hilafet ikinci grubun isteksizliğine rağmen kaldırılması, modernleşme yönündeki devrimler, ekonominin millileştirilmesi kuvvetler ayrılığı ilkesinin tartışılması ve daha pek çok konu ilk meclisin tarihsel sınırı içerisinde görülmüştür. 9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, İsmet İnönü, Rauf Orbay ve Refet Bele gibi isimler demokratikleşebilme adına halk fırkasını kurmuşlardır. Akabinde Alınan radikal kararların hızlı bir şekilde uygulanması gereken yeniden yapılanma döneminde, muhalif bir grubun da demokrasi rüzgârıyla cereyan etmesi, çok partili hayatın da temellerini atmıştır. 1924 yılında yeni bir anayasa hazırlanarak kuruluş anayasası kapsam ve yöntem açısından genişletilmiştir. Bu kapsamda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak muhalif etkinin yeni kararların önünde bit engel görülmesi nedeniyle bu girişim başarısız olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet Paşanın idaresindeki tek parti dönemine son verme adına Ali Fethi Okyar yine Mustafa Kemal'in talimatıyla Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum için iktidarın baskısıyla kurulan bir muhalefetin sembolik olduğu yönünde bir takım söylem ve değerlendirmeler yapılmıştır. 1935 yılına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHP) devletçi politikaları, dönemin ekonomisinin liberalleştirilmek istenmesinin önünde bir engel olarak görülmekteydi (Günel, 2013:159). 1936 yılında ise partili devlet geleneğinin izlerinin taşra teşkilatlarında etkisinin gösterdiği görülmektedir. 10 Kasım 1938 yılında Atatürk vefat etmiş Cumhurbaşkanlık görevini İsmet İnönü yerine getirmeye başlamıştır. İsmet İnönü döneminde İkinci Dünya Savaşının da başladığı dünya devletlerinin faşist ve demokrat olmak üzere iki gruba ayrıldığı bir dönem olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB) karşısında güçsüz kalmama adına CHP yönetimi demokratikleşme yolunda çok partili sisteme geçişi hızlandırmak istemişlerdir. Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü gibi isimlerin 1945 yılında daha liberal ilkeleri benimsemeleri, halkın tek parti iktidarına diktatörlüğüne karşı güvensizliklerinin oluşması, savaş sonrası ekonomik bunalımlar, medya üzerindeki baskıcı güç ve laiklik temelli aşırılık karşısında yeni bir cenah oluşturmaya başlamışlardır. (Burçak, 1979: 26-27). 1946 yılında Demokrat Parti(DP) kurulmuş ve 1950 yılında yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Böylelikle liberal politikalar ve bir o kadar büyük vaatlerle alternatif arayan halkın da ilgisini çekip çok partili hayatı da başlatmış olmuştur.

Demokrat Partinin yapmış olduğu ilk icraatlar tek parti dönemindeki laiklik ve milliyetçiliğin yanlış ya da aşırı uygulamalarının iyileştirilmesi yönünde olduğu görülmektedir. Arapça ezan yasağını kaldırmak, tarımsal politikaları destekleyerek çiftçilere refah sağlamak, serbest ekonomi sayesinde KİT'leri desteklemek gibi icraatlar gerçekleştirildi. Bu dönemde Kore Savaşına bir tugay gönderme kararına binaen Türkiye NATO ya dâhil edildi. Daha öncesinde BM in kurucu üyeliğini yapmış olan Türkiye için askeri uluslararası bir platformda yer almış olmak ülke üzerindeki külfeti de arttırmıştı. Demokrat Parti İkinci dünya savaşında gösterilmiş olan tarafsız politikanın meyvelerini toplarken Marshall yardımlarını kabul etti. Endüstriyel faaliyetler tarım sektörüne yönlendirildi ve ithal gübre ve tohumlar revaç oldu. Sonraki dönemlerde CHP döneminde açılan Halk Evleri ve Köy Enstitüleri kapatıldı. 1954 seçimlerinde oy oranlarını iyice arttıran DP %56,6 oy alarak iktidarını sürdürmüştür. 1957 seçimlerine gelindiğinde Demokrat Partinin yanlış stratejileri, güçlenen muhalefetin etkisi, iktidar içerisindeki bir takım sorunlardan sonra Muhalefet daha fazla oy almıştır ancak Adnan Menderes güvenoyunu da alarak hükümeti kurma konusunda yetkisini almıştır. Zayıflayan ülke ekonomisi neticesinde dış borçlar ödenemez hale gelmiş, Türk lirası değer kaybetmiş ve büyük

şirketlerin iflası beraberinde işsizliği getirmiştir. Kıbrıs Sorununun da oluşmasıyla dış etkiler de DP üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaya başlamıştı. Muhalefet yanlısı olan gazetecilerin tutuklanması, radyo ve yayın organlarının kapatılması akabinde DP iktidarına karşı bir ihtilal söylemleri dolaşmaya başlamıştı. (Özdağ, 1997:20). Bu söylemlerin hiç de asılsız olmadığı sonrasında yaşanan darbeler dönemiyle kanıtlanmıştır. İleriki bölümlerde detaylıca inceleneceği Türkiye’de darbeler ve sonraki siyasi hayata bu bölümde değinilmeyecektir.

1.2. Türkiye’de Demokrasi

Demokrasi kelime anlamıyla halkın iktidarı yani halkın yönetime doğrudan ya da temsilciler vasıtasıyla katılmasıyla yürüyen yönetim biçimidir. Tarihsel olarak Atina şehir devletlerine dayanmaktadır. Özellikle Rönesans ve reform dönemlerinde Avrupa’da gelişim gösteren demokrasi Sanayi devrimiyle de önemli bir yol kat etmiştir. Türklere geldiğinde ise

Ülkemizde demokrasi adına ilk girişimler incelendiğinde Senedi İttifakla siyasi hakların kısa süreli de olsa elde edildiği görülmektedir. Akabinde Kanun-i Esasi ile Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan herkes Osmanlı sayılmış ve onlara bir takım bireysel haklar tanınmıştır. Ayrıca atamayla oluşturulan Meclis-i Ayan ve seçimle oluşturulan Meclis-i Mebusundan oluşan bir parlamentolu sistem getirilmiştir. Böylece halkın ülke yönetimine katılması ilkesi benimsenmiştir. (Tosun, 2002:196). Meşrutiyet dönemlerinde kazanılan temel hak ve özgürlüklerle de birlikte demokratik toplum inşasındaki hukuksal zeminler için temel atılmıştır meclisler ile de siyasi katılımdaki artış sağlatılarak monarşiye bir darbe vurulmuştur.

Osmanlı son döneminde başlayan Batılılaşma hareketleri ve meşrutiyet süreçleri demokrasinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Ancak İttihat ve Terakki’nin baskıya dönen politikaları, toplumsal dinamiklere ve şekli niteliklere sahip olmayan Osmanlı düzenini değiştirmede gibi yapılan yönetsel reformların da tahrip edilmesine neden olmuştur. (Keyder, 1995:132). Olumsuz gelişmelerin yaşanması kaçınılmaz olan bu süreci durdurmaya yetmemiştir. Birinci Dünya Savaşının ardından padişahın ve saltanatının yetkinliklerinden ziyade Kuvayi Milliye ruhunun mücadeleleri halk nezdinde önem kazanmıştı. Kaybedilen bir savaş sonucunda hem ekonomik hem demografik hem de toplumsal anlamda önemli yıpranmalar kalmıştı. Bu tahribatın düzene konulması gerekliliği inancıyla Mustafa Kemal ve beraberindeki genellikle savaşta bizzat bulunmuş şahıslar tarafından Birinci Meclis kurulmuştur. Milli egemenliğin kurulabilmesi idealiyle harekete başlayan birinci mecliste; “Tesanüt Grubu”, “İstiklâl Grubu”, “Müdafaa-i Hukuk Zümresi”, “Halk Zümresi” gibi çok farklı siyasi gruplar bulunmaktaydı (Tanör, 2011:280). Farklı görüş gruplarıyla heterojen bir yapıda olan mecliste kuruluş döneminde karar alınıp verilmesi önündeki muhalif düşünceler sorun teşkil etmekteydi. Araştırmaların bazılarında göre, dönemin şartları baz alındığında demokratik bir rejim kurma ortamında çok partili hayata geçişin uzaması ve birinci meclis içerisindeki hükümetin tartışmasız kararlarının kabul edilmesi tutarsız karşılanmakta iken bazı çıkarımlarda bu durumun yeni düzenin hızlı bir şekilde oluşturulabilmesi için gerekli olduğu savunulmuştur. Yıkılan bir devletten yeni bir cumhuriyet rejiminin doğması aşamasında bulunan isimler için batılılaşma veya modernleşmeyi, Batı hayat felsefesi ve onun bütün sembolleri ve değerleriyle alınması olarak düşünen Atatürkçü düşüncede, topyekûn değişme ve radikal devrimci modernleşme merkezi bir önem sahipti (İnalçık, 2013:184). Bu bağlamda Terakkiperver

cumhuriyet fırkası Şeyh Sait isyanı gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Takrir-i Sükûn kanunu çıkarılmış ve açılan İstiklâl Mahkemeleri, gerçek ve potansiyel muhalefeti ortadan kaldırmada kullanılan yaygın birer araç vazifesi görmüştü (Findley, 2012:251). Bir taraftan da toplumsal hayatı batıya adapte süreçleri bağlamında halk evleri, köy enstitüleri, Türk ocakları, dernekler, vakıflar, gazete ve dergiler işlevlik kazanmıştır.

1946 yılında Türkiye’de çok partili ilk seçim gerçekleşmiştir. Seçimlerin açık oy – gizli sayım ile yapılması aynı zamanda katılımın genellikle kentlilerden oluşması nedeniyle şaibeli seçimler olarak da yıllarca anılmıştır. Sonrasında yapılan ilk seçimde seçim usulleri demokrasinin gereklerince yerine getirilmiştir 1950 yılında CHP ile birlikte seçime göre DP tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tam anlamıyla demokratikleşme yolunda ilerlemeye başlamıştır. Çünkü Demokrat Parti’nin 1950’deki ezici seçim üstünlüğü ile birlikte, yeni meclisin ve yeni hükümetin oluşumu hem demokratikleşme hem de yıllardır süren tek partili yönetimin sona erdiğinin bir göstergesiydi (Zürcher, 2016: 323). İki seçim dönemi boyunca iktidarda kala DP baskıcı ve yanlış ekonomi politikalarıyla anılmaya başlanmıştır. Bu süreç içerisinde demokrasi hem basının susturulması, hem toplumsal düzen içerisinde karşıt grupların dışlanmaya itilmesi, siyasi ortamdaki gerginliğin artması, dış ödemelerdeki düzensizlik, DP içindeki kin ve nefret söylemlerinin artması demokrasi ve Türk siyasi tarihine adeta bir balyoz gibi inen darbeler döneminin zeminini ve hazırlamıştır. Bu süreçten sonra ilk anayasaların da artık ülke gereksinimleri karşısında amatör kaldığından hareketle de yeni bir anayasal sürecin de başlamış olduğu görülmektedir. Bu süreçten sonra siyasette gayet aktif bir genç nüfusun olduğu görülmektedir. 68 Kuşağı artık tarih sahnesinde yerini alacaktır.

2. Türkiye’de Darbeler Dönemi

Türkiye köklerinde askeri birliklerin yönetime müdahalesini tarihinin pek çok döneminde yaşamıştır. Cumhuriyet döneminde ise iki büyük askeri darbe olmuştur. Bunlar 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 yıllarında oluşmuş ve dönemlerinde büyük yankılar uyandıran siyasal olaylardır” (Yetkin , 2020:12). Gerçekten de bu olaylar Türkiye’nin toplumsal yapısından tutun devletin iç yapısına kadar çok geniş bir yelpazeye etki etmiş olaylardır. Zira bu olayların her birinde askeri kuvvetlerin devlet yönetimini ele geçirmesi, mevcut hükümeti lağvetmesi ve bunlardan başka her türlü gücü elinde bulundurması söz konusudur.

2.1. 27 Mayıs Darbesi

Bu darbelerden ilki 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen askeri darbedir. Başlarda söz milletin sloganıyla geniş kitleler karşısında saygınlık kazanmış bir parti olan DP’nin, bunları müteakiben ekonomik sorunların ortaya çıkması, laiklik meselesi, dış ilişkiler ve bölgesel ittifaklar, son olarak ordu içerisinde çıkan sorunlar devlet yönetiminin ve mevcut hükümetin bir darbe ile devrilmesini hazırlayan sebeplerdi (ZÜRCHER, 2016, s. 332-347). Nitekim İsmet İnönü’de 18 Nisan 1960 günü TBMM’de yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: “Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ayaklanma olur. İnsan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa ihtilal behemehâl olur”(Yılmaz, 1999:22). Bu konuşma, devlet adamları arasında bile askeri darbeyi öngören ya da tetikleyen söylemlerin oluşmaya başladığının açık göstergesidir.

Demokrat Parti'nin ülkeyi gitgide bir baskı rejimine ve kardeş kavgasına götürdüğü gerekçelerini ileri sürerek Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup subay, 27 Mayıs 1960 sabahı ülke yönetimine bütünüyle el koydu. 37 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi bu harekât ile anayasa ve TBMM'yi feshetti, siyasi faaliyetleri askıya aldı (Cumhuriyet, 2009). Darbenin oluşu devletin düzenini ve ilerleme yolundaki konumunu oldukça etkilemiştir. Çünkü böyle siyasal olaylar ülke vatandaşlarından başlayarak geniş bir yelpazede etkili olmuştur. Bu olayı takiben benzer bir olay daha meydana geldi. Bu olay da şüphesiz 12 Mart 1971 yılında gerçekleşen askeri muhtıra idi.

1961 yılından sonra ülkede belli başlı değişimler meydana geldi. Anayasa'nın değişmesi ile birlikte ülke üzerinde etkili olan devlet politikalarında, mevcut hükümetlerde ve sosyo-ekonomide yenileşmeye ilerlemeye çalışıldı. Türkiye'de kapitalizm, ağır sanayiden uzak kalmakla birlikte yine de sanayileşmeyi hızlandırmış ve sermayenin tekelleşmesi güçlenmiştir. 1970'lere gelindiğinde, Türk burjuvazisi, artık uluslararası tekellerle kapitalizm ile daha çok bütünleşmiştir (Tanilli, 2016: 374). Görüldüğü üzere her ne kadar ilerlemeye ve kalkınmaya çalışılmışsa da bu başarılı olamamıştır. Başlarda iyi yönde ilerleyen bu durum, daha sonra dış güçlerin etkisi ve bizim dışarıya benzeme çabamız yüzünden kesintiye uğramış ve bizim zayıflamamıza hatta düzenimizin bozulmasına yol açmıştır. Nitekim bunu başka sorunlar da takip etmiştir.

1961 Anayasası'nın getirdiği demokratik ortamda, aydınların sola açılması, sosyalizmin önce aydınlarca benimsenmesi ve giderek emekçilere değin uzanmasıdır. İsmet Paşa'nın denetiminde bir Ortanın Solu icat ederek sol potansiyeli denetlemek, sosyalistler arasındaki bölünmeler, o yıllarda dünyada etkili olan öğrenci hareketleri ve küçük burjuva terörizmi gibi unsurlar da belirlemiştir (Tanilli, 2016:374-375).

1950 yılından bu yana ilerlemek isteyen Türkiye her on yılda bir sekteye uğramıştır. Her alanda kendini yetiştirdiğini düşündüğünde ortaya bir sorun çıkmış ve bu sorunlar da hep askeri yöntemlerle çözülmeye çalışılmıştır. Bu durum önce 1960 yılında ortaya çıkmış ve her ne kadar sorunların çözüldüğü söylene de bu yeterli olmamıştır. Çünkü askeri unsurlar ile çözülmek istenen bir sorun veya herhangi bir konu yeterince bir çözüme kavuşmadan sona erecektir. Militarist unsurlar sadece katı kuralları ile kesin ve net çözüm aramaktadırlar fakat toplum ve devlet bunu kaldırmaya müsait değildir.

Ali Fuat Başgil 27 Mayıs Darbesi'ni anlattığı eserinde, darbeyi hocaların kışkırttığını ve darbenin öğrencilerin ayaklanması ile başladığını ifade etmektedir. Aslında olaylara bugünden baktığımızda, Ali Fuat Başgil olayları bu şekilde görüyor, diğer yazarlar ve dönemin tanıkları farklı şekillerde ifade ediyor ama bizim söyleyebileceğimiz hadise burada çok yönlü bir operasyonun olduğudur. Çünkü 1957'den sonra özellikle DP'nin ki, 1950'li yılların başında gerek NATO'ya girmek için verilen mücadele gerekse Amerikan yardımları Truman doktrini sonrasında oluşan Marshall yardımları ile gelen sıcak paranın ordunun modernizasyonunda kullanılması gerekse Kore Savaşı'na asker gönderilmesi gibi hususlar aslında ABD ile ilişkilerin çok iyi ilerlediği bir dönemden 1957'ye geldiğimiz bir süreçte DP dış politikasının biraz daha Rusya'ya yönelik bir eğilim gösteriyor olması 1960'da meydana gelen darbenin bir anlamda yönünü ve şeklini de bize göstermiş olmasından ziyade ABD nin Marshall

yardımlarının taahhüt edilen zamanda gelmemesi ve enflasyon oranlarında aşırı yükselmenin olması yani TL'nin devalüe edilmesinden kaynaklanmaktadır.(Acar:2005:67)

2.2. 1971 Mart Muhtırası

İşte bu koşullar altında Türkiye 1971 yılına gelmişti. Bu Türkiye demokrasisinin ikinci onuncu yılı idi. Ülkenin bir bunalım içerisinde olduğu görülmekteydi. Ve bu duruma yine militarist unsur sayılabilecek ögeler ile müdahale edilmek istendi. İşte bu 12 Mart 1971 muhtırası idi.

Muhtıra, kısaca 12 Mart 1971 tarihi ile 14 Ekim 1973 tarihi arasında geçen ve 12 Mart rejimi olarak adlandırılan dönemde etkili olmuştur. Bu rejim karşı-devrimci güçlerin büyük fırsatlar yakalamış, 1961 Anayasası'na karşı olan çevrelerin 27 Mayıs'ın sağladığı özgürlüklere karşı çıkmasına neden olmuştur(Tanilli, 2016:375).Askeri unsurların bir dayatması olarak uygulanmış olan bu sistemde görüldüğü üzere, belli başlı kazanılan özgürlüklerin kısıtlandığı ve bunun devamında uygulanan devlet politikalarının yetersiz olduğu saptanmıştır. Muhtıra içerik olarak çok katı hükümlerden oluşmaktadır. Bunun sebebi ise askeri gücün belirli bir şekilde kabul ettirilmesinden oluşmaktadır. Ayrıca muhtıra, "anarşiyi" sona erdirebilecek ve reformları "Atatürkçü bir görüş" ile uygulayacak güçlü ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını amaçlamıştır(Yılmaz, 1999:370).Yeni anayasa değişikliğine uğramış bir ülke için böyle durumlar devletin bekasını tehdit edecek düzeyde tehlike oluşturmakta idi. Fakat devlet yöneticileri bunu kabul etmek zorunda bırakılmıştı. Ayrılmalar yüzünden zayıflamış olan Demirel hükümeti,1971 yılına gelindiğinde zor durumda idi. Üniversite kampüslerindeki ve sokaklardaki şiddeti önlemek için harekete geçecek bir güce sahip değildi. Ayrıca toplumsal ve mali alanda uygulanacak olan reformları artık meclisten geçiremeyecek bir duruma gelmişti. Burada gerçekleşen tüm olaylar karşısında 1971 yılında Genelkurmay Başkanı; Başbakan, Silahlı Kuvvetlerin ultimatomu niteliğinde bir muhtıra vermiştir.(Zürcher,2016, s. 373). Darbe izleri henüz silinmeden demokrasiye böyle bir tahakküm hayli ağır gelmiştir. Öyle ki "12 Mart 1971 muhtırası Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından dönemin en karanlık ve zulüm dolu bir sayfası olmuştur"(Yetkin, 2020:145).

Bu şekilde kabul edilmiş olan 1971 muhtırası tarihimizde derin bir iz bırakan olaylarımızdan birisi olmuştur. Şüphesiz ki, militarist unsurların son derece etkili rol oynadığı bunun gibi olaylarda başta ülke olmak üzere, vatandaşlar, askerler ve olayın kurgucuları son derece etkilenmiştir. Burada bahsettiklerimiz, olaylardan etkilenen somut unsurlardır. Soyut unsurlar olarak gösterebileceğimiz; ekonomi başta olmak üzere, devlet teşkilatı ve topluma etki eden faktörler vardır. Toplumda "siyasal şiddetler" ile birlikte gelen bunalımlar, ekonomide "planlama ve ithal ikamesi" ve bunun ardından ekonomik bunalım baş göstermiştir (Zürcher, 2016: 380-385).

2.3. 12 Eylül Darbesi

Nitekim bu olaylar karşısında Türkiye 1980 yılına doğru ilerlemekte idi. Bazı uygulamalar ile devlet politikaları belirlenmiş, ardından vatandaşların huzur ve refahı sağlanmaya çalışılmıştır. Darbe ile gelmiş olan anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu durum ülkenin düzeninde ve ilerleme yolundaki yerine oldukça etki etmiştir.

Türkiye demokrasinin üçüncü onuncu yılına yani 1980 yılına gelmişti. Ülke düzenini tehdit eden ve vatandaşların huzurunun bozulmaya başladığı bu yılda devlet yeni bir darbe ile baş

başa gelmişti (Zürcher, 2016:401). 12 Eylülün kamuoyunda meşru kabul edilebilmesi için belirli ortamın oluşması gerekli idi. Bu ortam darbeyi yapacak olanlar tarafından hazırlanmıştı. Anarşi ve terörün körüklenmesi ile birlikte halk artık son çarenin ordunun ve militarist unsurların iktidarı ele geçirmesine, bununla birlikte sorunların çözüleceği kanısına inanmasıyla darbe oluşmuştur. 12 Eylülcülerin iktidara el koymalarının temel nedenleri de bunlardı. Demokratik parlamenter sistemin sorunlara çözüm bulamadığı ve ortaya çıkan bu sorunlardan da sistemin sorumlu olduğu kanısı uyandırılarak ordu yönetime el koymuştur (Yetkin, 2007, s. 140).

1980 Darbesinde bizzat bulunmuş ayrıca asker olan bir onbaşının dediğine göre: “Bize darbe yapma emri geldi. Ben İstanbul’da askerdim. Hemen göreve başladık ve meydanlara indik. Çeşitli bölgelere dağılmadan önce tüm bölük meydanda toplanıp İstiklal Marşı okuduk. Daha sonra meydana çıkabilecek çeşitli karışıklıklara karşı üniformalı bir şekilde sokaklarda hazır bekledik. Polisin hiçbir üstünlüğü yoktu ve tüm olaylara biz müdahale ediyorduk.” sözleri ile militarist unsurların darbe yıllarında nasıl etkili olduğu ve tüm olayların ordunun denetimi altında bulunduğu görülmektedir.

Bütün yurttaki sıkıyönetim başladı. Ordu yönetime el koydu. Hükümet ve parlamento feshedildi. Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05:00’ den itibaren sokağa çıkma yasağı ilan edildi (Hürriyet, 1980).

Ülkenin durumu bu şekle girmişti. Mevcut siyasal sistem tasfiye olmuştu. Bütün siyasal partilerin faaliyetlerinin durması ve iki köktenci sendika konfederasyonunun işlevlerinin sona erdirilmesi ile ülke militarist unsurların etkisi altına alınmıştı. Ülke genelinde “OHAL” ilan edildi ve yurt dışına çıkışlar engellendi. Terörizm ve karşıt düşüncelerin bastırılması ile birlikte yeni bir anayasa daha ortaya çıkmıştır. 7 Kasım 1982’de halk oylamasına sunulan anayasa %91.4 ile “evet” oyu almıştır. Orgeneral Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiştir. (Zürcher, 2016:401-406).

Devlet her konuda kendini geliştirmek için bazen darbelerin getirdiklerini bazen de mevcut hükümetlerin politikalarını uygulamak zorunda kalmıştır. Burada bahsedilen durumlarda darbelerin getirdikleri ve uygulanan politikalarda devletin pozisyonunun gerçekten kötü bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Darbe, tanımı gereği, her türlü olağan durumdan kötüdür. Türkiye bu durumu 1960’dan itibaren öğrenmeye başlamıştı. Dolayısıyla 1980 yılına gelindiğinde bu durum zirveye ulaşmıştır. Ekonomi, eğitim ve diğer toplumsal faktörler sekteye uğramıştır. Hatta 27 Mayıs’ın gözbebeği olan üniversiteler 12 Eylül’den sonra askerlerin gözünde her türlü suçun kaynağını oluşturan noktalar olarak görülmeye başlanmıştır. Diğer bir açıdan ekonomi ele alındığında keza durumun farklı olmadığı görülür. Darbe öğelerin etkili olduğu zamanlarda ülke ekonomi konusunda gerilemiştir. Böylelikle oluşan işçi sorunları, köyden kente göç ve toplumsal yapının değişimi söz konusu olmuştur. Şüphesiz, Türkiye tarihi boyunca darbelere ve sıkı yönetimli günlere maruz kalmıştır. Bu durumlar kesinlikle ve kesinlikle ülkenin konumunu, pozisyonunu ve gelişmişlik düzeyini oldukça etkilemiştir.

2.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi

Ülkemizin sosyal ve siyasi literatürüne bakıldığında çoğu kez toplumda meydana gelen sosyol şiddet terör ya da ekonomik sorunlar nedeniyle askerî müdahaleler kimi zaman ordunun kurumsal olarak bazen de yüksek rütbeli subayların kendi başlarına inisiyatif olarak

sivil yönetime el koyma girişimleri şeklinde ortaya çıkmış hadiselerdir. Bu darbe girişimlerden bazıları başarıya ulaşmış bazıları ise hükümete yapılan bir uyarı olarak siyasi tarihimizde yer almıştır. Türk demokrasisinin, Tanzimat'tan itibaren 180 yıl gibi uzun bir geçmişi olmasına rağmen hâlâ devlet organizasyonunda hala statibl ve kurumsallaşmanın gerçekleşemediğini söylemek mümkündür. Hiç şüphesiz Türk demokrasisinin kurumsallaşamamasının nedenlerinden biri olarak çeşitli nedenlere dayanak temellendirilerek meydana gelen askerî müdahaleleri gösterebiliriz. Yönetime el koyma çabaları sonucunda ortaya çıkan müdahaleler, bugünkü mevcut sorunlara çare bulamadığı gibi bu sorunları daha da derinleştirmiş ve bireyi, toplumu ve devleti birbirine yabancılaştırma olayına dönüştüğü görülmektedir. (Gökçen,2021:3)

Darbe girişimleri, bireyin gelişimi ve saygınlığı, toplumsal barış, hak ve özgürlükler, hukuk, demokrasi, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma önünde çok büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu girişimlerden birisi de 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de darbe kalkışması olmuştur. Darbeci askerler TRT spikerine darbe bildirisini zorla okutarak Atatürk'ün inşa ettiği yönetimin tehlikede olduğunu, yapılan müdahalenin ülkeyi kurtarmak için olduğunu ve uluslararası anlaşmalara bağlı kalınarak yeni bir sürecin başlatılacağını belirterek ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı ilan etmişlerdir. Bu yasağa rağmen birçok insan kendiliğinden sokağa çıkmış ve bildiriye kabul etmediklerini göstermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında halk ilk defa darbe girişimine karşı gelmiştir. (Bilig, 2016:254-255).

Bu darbe girişimi diğer darbelerden farklıdır. Önceki darbelerde, darbeyi gerçekleştirenler ordu içerisindeki bir kısım rütbeli askerden oluşurken 15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştirenler ise ordu içerisinde olup FETÖ Terör Örgütüne bağlı kişilerdir. Bu kişiler darbe gecesi Türkiye Büyük Millet Meclisi dahil olmak üzere birçok devlet kurumunu bombalamış ve masum sivil insanı öldürmüştür. Bu girişimde darbeyi durdurmak isteyen yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

Güvenlik çemberine alınan Çankaya Köşkü ve Başbakanlık Resmi Konutu'na çıkan tüm yollar kapatıldı. Darbe girişiminde bulunan FETÖ mensuplarınca kullanılan ve TÜRKSAT'ı bombalayan askeri helikopter Gölbaşı'nda düşürüldü. Darbe girişiminde İstanbul Boğaziçi Köprüsü'nü kontrol eden askerler teslim oldu.(www.karar.com15/07/2021 09:50,erişim:23.06.2023)

Bu darbe girişiminin en önemli farkı ise bir darbenin halk tarafından engellenmesidir. Kalkışmanın olduğu saatlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan canlı yayına bağlanarak “Bugünkü bu gelişme gerçekten silahlı kuvvetlerimizin içindeki bir azınlığı ne yazık ki kalkışma hareketidir. Ülkemizin birliği, beraberliği, bütünlüğüne yönelik bu harekete karşı inanıyorum ki milletçe vereceğimiz güzel bir cevapla bunlar gerekli cezayı alacaklardır.” (www.aa.com.tr/tr Erişim Tarihi 19.06.2023) bu sözlerle halkı meydanlara davet etmiştir. Bu çağrı halkta cevap bulmuş ve bu darbe girişimi Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğinde kahraman Türk milleti tarafından engellenmiştir.

Türkiye tek parti iktidarlarının ardından ilk defa 1960-1980 arasında koalisyon hükümetleri ile tanışmıştır. Bu deneyim doğal olarak Türk demokrasisinin olgunlaşmasını da beraberinde getiriyordu. Bu şekilde siyasal gelenek, Türk demokrasisinde hoşgörü, anlayış, farklı görüş ve düşüncelere sahip olan siyasi hareketlerin birlikte çalışma ortamlarını hayata geçirme ve

deneyimlerinin yaşanması sürecini meydana getirmiştir. Her ne kadar başarılı olmasa da çünkü bu koalisyonlar çok kısa ömürlü olmuştur. Başlangıçta zıt görüşlerin bir araya geldiği koalisyon denemelerinin başarısızlığının ardından 1970’lerde Milliyetçi Cephe hükûmetlerinin kurulduğunu görüyoruz. CHP’nin bu süreçte kendisini sol bir parti olarak ifade etmesi, özellikle Bülent Ecevit Dönemi’nde, çünkü İsmet İnönü hiçbir zaman CHP’yi sol bir parti olarak ifade etmemiştir. Bülent Ecevit’in CHP yönetimini ele geçirmesi ile birlikte sol parti kavramını ilk defa kullanmış olması ve bunun üzerine İsmet Paşa’nın CHP’den istifa etmesi Türk siyasi hayatının ideolojik yapılanmasının önünü açmıştır. CHP’nin sol parti kavramını kullanması bir bakıma siyasal geleceğini de oldukça olumsuz etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Milliyetçi Cephe hükûmetlerinin toplum tarafından daha çok benimsenmesi bu sürecin önemli sonuçlarından biridir. Bununla birlikte bu dönemle ilgili şunu da söyleyebiliriz ki, Türk toplumu 1960 Darbesi’nden sonra hiçbir siyasi partiye tek başına iktidar kuracak bir oy çokluğunu vermemiştir. Böylesine dağınık ve dalgalı bir sandık dağılımını görüyoruz. Nihayetinde bu dalgalı siyasi hayatın, özellikle 1960 Darbesi’nden sonra koalisyonlar ve azınlık hükûmetlerinin bir gelenek hâline getirdiğini söyleyebiliriz. Bu gelişmeler sonucu darbe girişimlerinin önlenmesi ve Türk siyasi hayatında istikrarın daha kalıcı olması amacıyla koalisyonlar dönemi kapatılarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir.(Acar.2019:98)

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkemizde demokrasi kültürünün bir ülkede, bir toplumda oturabilmesi çok uzun bir süreç gerekmektedir. Sosyal ve siyasi gelişmeler sonucunda bugüne geldiğimizde artık demokrasinin de içselleşmesi ile birlikte bu tarz demokrasiye el koyma ve son verme eğilimleri, demokrasi dışı iktidara gelme çabalarının bundan sonra son bulacaktır. Halka dayanmayan, meşru olmayan hangi kesim olursa olsun, kim olursa olsun demokratik yöntemlerin dışında iktidara gelme çabalarının bundan sonra çok başarılı olması mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- ACAR.Ali.(2005) Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Yapısı (Ders Notları).Konya
- ACAR.Ali. (2019)Siyasal ve Toplumsal Değişim Billur Yayınları, Konya
- ALKAN, H. (2016). 15 Temmuz Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. Bilig Dergisi, 254-25
- BURÇAK, R. S. (1979). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950). Ankara: Olgaç Matbaası.
- Cumhuriyet. (2009, Mayıs 27). 27 Mayıs İhtilali. Cumhuriyet Gazetesi.
- FİNDLEY, C. (2012). Modern Türkiye Tarihi, Çev. G. Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları .
- GÖKÇENS. Türkiye'nin Demokrasi Mücadelesinde Darbeler: (15 Temmuz Darbe Girişiminin 6. Yıl dönümü) Devlet Dergisi 1 Eylül 2021
- AL, E. (2013). Türkiye'de Siyaset ve Demokrasi. M. ZİNCİRKIRAN içinde, Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (s. 151-182). Bursa: Dora.

Hürriyet. (1980, Eylül 13). Ordu Yönetime El Koydu. Hürriyet Gazetesi.

İNALCIK, H. (2013). Osmanlı ve Modern Türkiye. İstanbul: Timaş Yayınları.

KEYDER, Ç. (1995). Kimlik Bunalımı Aydınlar ve Devlet. S. ŞEN içinde, Türk Aydını ve Kimlik Sorunu (s. 121-156). İstanbul: Bağlam.

ÖZDAĞ, Ü. (1997). Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali . İstanbul : Boyut.

ÖZTAN, G. G. (2021). Türk Siyasal Hayatı. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Kitabı. İstanbul.

TANİLLİ, S. (2016). Devlet ve Demokrasi. İstanbul: Alkım Yayınevi.

TANÖR, B. (1991). Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TANÖR, B. (2011). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TOSUN, H. (2002). Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 187-234.

YETKİN, B. (2007). Kırılma Noktası. Ankara: Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Yayınları.

YETKİN, M. (2020). Meraklısı İçin Darbeler Kitabı. İstanbul: Doğan Kitap.

YILMAZ, M. (1999). İnönü Dönemi Türk Dış Politikası. Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(8), 22.

ZÜRCHER, E. J. (2016). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Milleti Meydanlara Davet Etti”, Anadolu Ajansı. Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-milleti-meydanlara-davet-etti/608285>)